

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Februárius' 18. 1840.

7. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Utazás. Besse' utja a' Kaukaz' hegyén stb a' magyarok' őslakjaik' kifürkészésére. Folytatás (Jerney János). — Színház. Pesti nemz. játékszini zsebkönyv 1840re — Külföldi literatura. Aretin és Rotteck. az alkotmányos egyedkormány' közjoga. — Visszaigazítások. A' magyar academia és Orosz. (A' szerkesztők). — Necrolog (Papp László, Lukács Lajos és Lenhossék Mihály †).

HAZAI LITERATURA.

Utazás.

Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie en Arménie, en Asie-mineure et a Constantinople, en 1829 et 1830; pour servir à l'Histoire de Hongrie. Ouvrage orné de cinq planches lithographiées. Par Jean-Charles de Besse.

(Folytatás).

VII—XII. fejezet az Elbruz hegyre Emanuel tábornok' vezérlete alatt menő expeditiót tárgyazván, némi közbeszött magyar dolgok' tekintetéből is, érdekesb kezd lenni. Ugyanis utazónk a' melegfürdőkől az expeditió után lovagol, azt a' *kaszanti* mezőségen vert tanyáján beéri. E' hely' magyar nevezetére figyelmeztetni el nem mulasztja (p.62).—Az Elbruz táji helyilakosok' főnököinek, különösen a' *karcasai*knak az expeditionál megjelenése alkalmat nyújt velök tolmács általi szólásra következőkben: „Je m'entretenais avec eux en présence de l'interpréte de l'expédition, qui parlait le turc et le russe, quoique tcherkesse de nation. Je ne fus pas peu surpris de la joie qu'ils firent éclater en apprenant que j'étais Magyar, et que mon but était de chercher le berceau de mes ancêtres; mais je le fus bien davantage de les entendre protester qu'ils étaient aussi de la race des anciens Magyars, qui ja-

dis avaient occupé, suivant la tradition de leur pays, les terres fertiles depuis l'Azov jusqu'à Derbend. Ils ajoutèrent que leur nation avait demeuré au delà du Kouban, dans les steppes occupées aujourd'hui par les Cosaques de la mer noire; que dans ces temps-là ils avaient pour voisin un peuple puissant qui les opprimait et exigeait d'eux un tribut, consistant en une vache blanche à tête noire; ou, à défaut de cela, ils devaient lui fournir trois vaches ordinaires, par chaque famille; qu'étant excédés des exactions de leurs voisins, ils résolurent de passer sur la rive gauche du Kouban et de se retirer dans des montagnes inaccessibles, afin d'y vivre dans l'indépendance; qu'enfin, ils étaient venus s'établir dans leurs demeures actuelles, sous la conduite d'un chef nommé Karatchai, dont toute la peuplade prit le nom qu'elle a gardé jusqu'à ce jour, quoique la famille Karatchai soit déjà éteinte. Ils dirent ensuite qu'à la distance de trois journées de notre camp, il y avait cinq villages ou peuplades qui sont également de la souche des Magyars: ce sont les Orouspié, Bizinghi, Khouliam, Balkar et Dougour; que ces peuplades parlaient une langue toute différente de celles des autres habitans du Caucase; qu'elles demeuraient sur les montagnes les plus élevées, et

qu'elles communiquaient avec leurs voisins les Ossètes et les Emérétiens" (p. 66, 67.). Figyelmet 's további vizsgálódásokat érdemlő állítások a' *karacsai*, *oruszpie*, *bizinghi*, *khulam*, *balkar* és *dugur* népségek' magyar rokonságáról; kár azonban, hogy a' vérségről hagyományt (minek valóságáról nem akarunk kételkedni) történeti és nyelvhasználatossági tanúságok kevesebbé támogatják! Mulattató a' karacsaiaknak utazónk' azon előadására, miként a' magyar honban is virágoznék Karacsai nemzetség, következett abbéli gyanus félénkségek, mint ha annak származási igényét 's birtoki jogát akarná kikémleni; mindazáltal e' félénkségből magyar eredete' újabb bizonyításául vont következtetés keveset nyom a' critica' mérlegében. Az oruszpie népség' agg' főnöke Murza Khul által Tuma Marien Khan ifjú magyar fejdelemről utazónknak elbeszélte rege (p. 69—71.) a' történeti valóságra semmit nem használván, mellőzzük, inkább e' sorokat véljük jegyzésre méltónak a' karacsaiak' leírásából (p. 72) „Ce peuple se distingue par sa bonne tenue, sa physionomie expressive, par de beaux traits et une taille élancée. J'ai remarqué que, sous ce rapport, aucune nation ne ressemble autant aux Hongrois que les Karatchai et les Dougours, que j'ai vus plus tard sur le Naltchik et dont il sera fait mention ci-après. Leur langue est celle des Tatares et leur religion celle de Mahomet, qu'ils professent suivant leur bon plaisir, excepté les jeunes, qu'ils observent scrupuleusement. Je pense qu'il ne serait pas difficile de faire des proselytes parmi eux“ mellyekből tatár nyelvök, Klaproth 's egyebek állításával összehangzólag, kitetszik.

X. fejezet. Ámbár a' fentebb nevezett kaukázusi népfajokat testalkotmányi hasonlatosság és állítólag náluk divatozó ősmódnál fogva kijelentett magyar származás ellen önmagának nehézségül görditi a' nyelvkülönbséget utazónk: ezt azonban annyi idő 's viszontagságok közt könnyen megváltozottnak föltévén, nyelvünk' ottani nyomát következő hely és folyamnevekben, mint *Kaszaut*, *Moszu-kút* (Mosókút) *Borz-szukle*, *Kis-Magyarai*, *Kis-Malha*, *Kubán*, *Mara-Terek*, *Kuma*, *Csémés*, *Csorgó*, *Csik*, *Tarkacs*, *Dombai-tup*, *Tarkány-kút*, kéttelenül főnmaradótnak hirdeti. Nemi nemzetségi és férfi neveket is, mint: Bitó=Bitó, Mikos=Mikos, Szumbati=Szombati, Aphoni=Aponyi, Szacse-

ni=Széchenyi, Marzaban=Marczibán, Kislaki=Laky, Magasz=Magas, Almas=Almási, Shaki=Csáky, Turzó=Turzó, Gudis=Gudics, Gilanta=Galantha, Csani=Csányi, Csepi=Csepy, Kutaiszi=Kutasy, Dlaki=Laky, Zizi=Zichy, Saghi=Sághy, Baesani=Bacsányi, Hazi=Házi, Guta=Guta, Papai=Pápay, Csehi=Csehy stb. tagadhatlan rokonságba helyezi. — Nem akarja rec. ezen összehasonlítás' nyomán vitatni, mennyire avatlan utazónk a' diplomaticában, mi parányi ismerettel bír a' magyar onomasticon' tág mezején, miután illy tanulmányok úgy sem voltak utazása' 's törekedése' tárgyai: egyedül azt jegyzi meg, hogy az elsorozott Szombati, Apponyi, Széchenyi, Laky, Almásy, Csáky, Csányi, Csepy, Kutasy, Laky, Zicsy, Sághy, Bacsányi, Házy, Pápay, Csehy, m. nemzetségi, mindannyi birtok- és származási helyről kölesönözött, a' későbbi századokban keletkezett, nem pedig Ázsiából hozott nevek legyenek. A' helyek nevének azonsága mutathatna őseinktől a' Kaukazon elhagyott nyelvemlékekre, ha ollyakat utazónk tetemesb számmal előállítna. — Lássuk mégis, mennyire összeegyeztethetők a' most számított m. nemzetségi nevek történeti 's diplomaticai tekintetből a' kaukaziakkal?

Bitó, duguri nemzetség' neve; itt megállhat a' Bitó n. névvel egyítés, ha nem Vitustól vevé a' m. Bittó nemzetség' nevet.

Mikos, georgiai fejdelem neve; a' m. Mikos név diplomaticai útmutatásnál fogva Miklóból eredt. Lehető a' keresztény georgiaiaknál is hasonló jelentése.

Sumbati, georgiai király 925ben; megszíról keresett hasonlítás! A' m. Szombati' szombattól jöttét gyermek is tudja.

Aphoni, georgiai férfi neve; a' m. Aponyi nemzetség Apony Nyitra vmegyei helytől mint ősbirtokától kölesönözi nevét.

Szacsen, kaukazi hegy; a' magyar hon Szécsény nevü több helyeket számlál, honnan a' Széchenyi grófi ág' neve.

Marzaban, örmény királyok' neve a' VI. században; a' Marczibányiaké Mark bántól származék.

Kiz-Laki, bambaki falu; a' Lakyak Lakról írják magokat, mint helynép azonban meggyezik Kislakkal.

Magas, egykor alán királyok' székhelye; a' magassali hasonlatosságot rec. elhiszi, de

azon egy jelentésü vala-e az alánoknál, állítani nem merné.

Almás, bolgárok' királya. Honnan vétezt ezen adat, rec. nem tudja, annyit csak gyanít, hogy Frähn pétervári tudós által némi kufai pénzből megismertetett, Almos lebediai vezérünk' korára tartozó, Volga melléki Nagy Bolgárország' Almás nevü fejedelme' nevétől. De bolgár föld és Kaukazia egy kissé különböző tartomány, tehát ide nem illik e' példa. Almásyoknak valamelyik Almás helység adott nevet.

Shaki, Perzsia melléki népes helység; rec. véleménye szerint tehát a' perzsa shah=király, fejedelem, szóból könnyen magyarázható. A' Csáky gr. nemzetség diplomaticai tanutételek' nyomán Csákvárától (ma Csákova Temes megyében) kölcsönzé nevét, mint egykori birtokától.

Turzó, hegyiség Terek folyó eredetinel; Turzó nádor' nemzetsége a' XV. században tünt föl.

Gudis, osszetiai kerület a' Kaukazon; a' Gudics nemzetség' nevének igaz értelmét, mely az *ics* végzetből itélve horvát eredetü, szlav nyelvtudósok fejthetik meg.

Gilanta, georgiai falu; Galanthára erőltetés nélkül történik a' ráillesztés.

Csani, georgiai folyam; a' Csány nevü helyek' eredeti értelmének egységét rec. nem hozza kétségbe, de mit jelenthet? — Hasonlókép

Csepi geor. falu, és Cseb helység' nevének jelentésében feketik közös értelem; de még is nem Csányival és Csepyvel kellett vala párt-huzamba tenni ezeket.

Kutaiszi, imeretiai város, annál fogva nem Kutasy nemzetségről, hanem Kutas helyről lehetne szó.

Dlaki, georgiai falu; a' Laky nemzetség nevével egybehasonlítás onomasticon elleni vétség. Laki helynévre vitele is aligha kiállná a' tűzpróbát.

Zizi, georgiai nagy birtoku nemzetség; a' Zichy grófok Zics birtokról nyerék nevöket.

Saghi, tíflii kormányzó 840ben; ezt tudva Sáhnyakra nem gondolhatunk, de a' Ság nevü helyekre sem.

Bacsani, török erősség Georgia' szélén; inkább Bacsány nevü helységet, mint az eről nevezett Ossian' fordítóját említette volna szerzőnk.

Hazi, Nagy Sándor' halála után Georgia'ban emelt bálvány; a' házi istenek és Házy nemzetség' szerencsétlen összehasonlítása mindenkit szánakozásra indíthat.

Guta, osszetiai kerület, Guta falu nevével megegyezik, rokon jelentése is lehetö.

Papai, cserkesz nemzetség neve; Pápayakkal és Pápa várossal hasonlításba tétele alaptalan.

Cseki, cserkesz nemzetség; gondolhatni-e itt józanul a' Csehyeekre?

Mozdok és Tiflisz közti út körül levö több folyók, mint *Kumbaley*=gombalé, *Makal*, *Gherge* és *Asszai*, úgy *Galga* (vidék), *Szalka* (völgy), *Baltás* (falu) és *Dallag* nevében észrevehető magyar hangzathöl hasonló eredet mutatkozik.

Mi kevés szerencsével hasonlítja egybe a' m. nemzetségi neveket utazónk? az elszámlál-takból észrevehetni; köszönettel tartozunk még is néhány hely' nevének megismertetéseért, millyek honunkban föltaláltatok levén, jelentésök fölött tudományunk nincs; kedves dolgot fogott volna ugyanazért cselekedni utazónk, ha a' *Szacseni*, *Kiz-laki*, *Turzó*, *Gilanta*, *Csepi*, *Kutaiszi*, *Bacsani*, *Guta*, *Szalka*, *Baltás* stb m. helységeinkkel egy hangzatu helynevek' értelméről az ottani népek' véleményét is nyomozta, vagy nyelvök' bányájából kivájta volna.

Ezek után (p. 81—85) mintegy 110 magyar szó adatik elő *huszonöt* féle keleti nyelvböl kikeresett hasonló értelmüekkel egybevetve, oda számítván a' finnét is. Mit akar ezzel bizonyítani utazónk? azt-e hogy keletröl jött a' magyar? E' fölött vitatkozni már nem szükség. Birunk több illy szógyűjteményekkel. A' törökökböl mintegy 300, a' finnekéböl, zsidókéböl stb több száz meg száz szavak szedettek össze, a' nélkül hogy történeti nyomozásunkkal előbbre haladtunk volna. — Kevesbbé vezet célhoz a' perzsa nyelvben találtató, mások által alaposban kifejtt, latin, német, angol és magyar hasonló szavak' (p. 86, 87.) elsorozása.

XI—XIII. fejezet az Elbruz' meghágásában fáradozó, 600 gyalog és 400 kozák hadi népböl's több tudósokból szerkesztett expeditio' munkálódását bőven leírván, I. táblán annak a' hegyaljani táborozása' képe; II. táb. Elbruz tekintete; III. táb. az expeditio által emelt kö-emlék' eredeti orosz fölírása adatik francia fordítással. E' közben az *Ararát*- és *Elbruz* hegy' nevének magyaroztatásába ereszkedve,

az elsőt *ár dr át* = *ár ár ált*, = az árvíz megállt jelentéssel fejti Horvát István' kevéért, ki-ről mondja: „Le merveilleux plaît aux hommes en général; c'est pourquoi nous voyons des hommes savans, mais enthousiastes, qui aiment à faire remonter l'origine de leur nation jusqu' à la création du monde. Qu' il me soit permis de citer à cet égard un savant hongrois, M. Horvát. Cet homme laborieux et infatigable travaille, depuis plusieurs années, à prouver, en compulsant les auteurs hébreux, arabes, chaldéens, que la langue primitive des hommes a été la langue hongroise, que les noms d'Adam et d'Eve sont purement hongrois“ (p. 89.) — a' másikat (p. 93) egész komolysággal *elborulsz* vagy *leborulsz* szótól hozza le. Megjegyzendő az emlékirat' különböző volta a' Konstantinogorszkból küldött levelében előterjesztettől, melly hihetőleg csak első eszme szerint adaték. Ím ezek az orosz fölírás sorai: „Sous le règne de l'empereur Nicolas I. autocrate de tous les russes, ce camp fut occupé depuis le 8 jusqu' au 11 juillet 1829, sous les ordres du général de cavalerie Georges Emanuel, commandant la ligne caucasienne; il était accompagné de son fils Georges, âgé de 14 ans. Les Académiciens dont les noms suivent, ont été envoyés, par ordre supérieur, pour accompagner cette expédition: Kupffer, Lenz, Ménétrés et Meyer. Pareillement ont accompagné l'expédition, Vansovich, chargé de la partie topographique, Joseph Bernadacci, architecte des eaux minerales, et Jean de Besse, voyageur hongrois. — Les Académiciens et Bernadacci sont partis du camp, estimé à 8,000 pieds, ou 1,145 sagennes, au dessus du niveau de la mer, et sont parvenus, le 10, sur l'Elbrouz, à la hauteur de 15,000 pieds (2243 sagennes). Sur la cim de cette montagne estimée à 16,330 pieds (2333 sagennes), et parvenu seul le nommé Killar, Khabardin. — Ce modeste marbre attestera à la posterité qu' on est parvenu (ce qu' on avait cru jusqu' à présent impossible) sur la cime de l'Elbrouz“.

XIV. és XV. fejezet az expeditio' Kuban folyam eredeténél visszatérése, és az abaznépség iratik le, némi útközben előfordult jeleségekkel, mellyek közt reánk nézve az nevezetes, hogy egy cserkesz származásu tiszt állítása szerint is közönséges lenne a' hegyi lakosoknál azon hagyományi hír, miként egykor a' Kaukazon uralkodának a' magyarok.

XVI. fejezet. (115—120. l.). Kaukaz' növényei és érczes kövei említettnek meg; valamint XVII. fejezet (121—127. l.) savanyu vizei, az expeditio haladásának naprendi jegyzékével, mi közt ezeket találjuk kiemelendőnek: „Nous fûmes bientôt joints dans notre camp par Beslin-Taganow, prince tatare-nogai, issu d'une tres ancienne famille; il est jeune, bien fait, et il nous surprît par sa contenance noble et ses manières aisées. Je remarquai que, parmi les autres chefs qui nous accompagnaient, ce jeune homme avait les traits du visage les plus ressemblans aux Hongrois. Il me raconta au sujet des Magyars ce que les ouzdens avaient si souvent répété c'est-à-dire que les peuples du Cavcase septentrional sont persuadés, suivant leurs traditions, qu' ils descendent tous des Magyars qui avaient dominé dans ces pays; et ce jeune prince se glorifiait d'être né dans une famille qui tenait à la même souche. Il ajouta que le bruit s'était répandu chez eux qu' un Magyar était arrivé au Cavcase pour visiter ses frères (ce sont ses propres expressions), et que cette nouvelle leur avait fait beaucoup de plaisir“ (p. 122.).

XVIII. fejezet a' cserkeszek' viseletéről tudósításban találjuk öltönyök' atillánkhoz hasonlót: lábbeliöknek *sarak*, szerinte = sarru, és sípkájoknak *kípha* nevét.

XIX. fejezet. Aug. 3. Kabarda' némi főnökivel történt barátságos összejöveteléről olvassuk (p. 134). „Ces montagnards me témoignèrent leur amitié par toute sorte d'expressions et par des poignées de main; ils répétèrent combien ils étaient charmés de voir un Magyar et de se rappeler ainsi leurs ancêtres; car ils prétendaient avoir la même origine que les Magyars. Ils ajoutèrent qu' ils desiraient être à l'avenir en rapport avec la grande nation actuellement demeurante vers le Danube, dont leurs traditions ont encore conservé la memoire. Je rapporte ici leurs expressions telles qu' elles m'ont été rendues par l'interprète en ture et en russe, et que j' ai comprises en grande partie, la conversation ayant eu lieu en langue tatare“. — Végre néhány régi írókat 's a' magyarok' kún eredetét emlegetve, az ismeretes kún scitha betűket állítja elő 5 tabl. a' nélkül, hogy kútforrását nevezné. Rec. azokat Bél Mátyás által (De vetera Litteratura hunno-scythica exercitatio. Lipsiae, 1718. 4. tab. I. II.) kiadottakkal egyeknek lelé.

XV. fejezet. Konstantinogorszk melletti (6. versztnyire) Karasz nevű nemes faluban (ismét m. név) létező skót missiót, 's Peterson skót missionartól beszélt Magyar város' hajdani lakosiról szárnyaló mesés hírt tárgyazza. E' térítő is erősíté a' karacsaiak, balkarok és bizinghiek' magyar származás iránti igényöket, mint önnön szájokból vettek.

XVI. fejezet. B. aug. 9. nagy Kabardaba, Nalcsik nevű erősebbe utazik, mely a' kaukazi népfőnökök' gyermekei számára alapított iskoláról nevezetes, kikről és tanítójokról Szora Khodzsaról írja (p. 148.) „Ces enfans apprennent à lire, à écrire et à parler le russe; leur maître, ou khodja, est un nommé Sora, Dourgour de nation, par conséquent Magyar; il parle et écrit le persan, le turc, le tatar et le russe avec une égale facilité; il a une physionomie agréable et de belles manières; il me montra beaucoup d'affection, se disant descendre aussi des Magyars, suivant la tradition en vague parmi ses compatriotes“. A' Derbend-Nahme' Szorától nyert némi tartalmát mint új felföldözést közli utazónk. Engedjen meg rec. abbéli követelésének, hogy előbb kellett volna barátkoznia e' történetkönyvvel, mint Kaukaszra utaznia. (*Folytatása következik*).

Jerney János.

Színház.

Pesti nemzeti játékszini zsebkönyv 1840-dik évre. Kiadták Gillyén Sándor és Nagy Ferencz, (a') pesti magyar színészársaság' sugóji. Laborfalvi Róza k. a. és Fánecsy úr' arcképeikkel. Budán, a' m. k. egy. bet. 1840. 16r. 175 lap. Aranyzetű csinos kötésben 1 ft 20 kr ep.

Jóval több, mint a' mik a' sugói-zsebkönyvek lenni szoktak. Mert az illyek' álló fő tárgyán, az illető szini személyzet' lajstromán és repertoriumon, kívül még két szinművet közöl; mellyel, valamint a' könyv' külső csínjával a' miveltebb közönség' kedvezését is megérdemli.

Az előrebocsátott névjegyzék tetemes szini személyzetet mutat ki. A' részvényeseket képviselő igazgató választmány 14 tagból áll; 3 orvos; nyelvmester; 3 rendező; ügyelő; színész (letudván az elmenteket) 12, színésznő 6; énekesnő 4; kartanító; kardalos 16, kardalosnő 16; táncmester; tánczos 4; sugó 2; gyermekszerep 2; díszmenetvezér 's néma személyek' vezetői 5; hangrészkar, két karmester alatt

36 személy; festő 2; grépszemélyzet 11; könyv-, kótatár-, cancellariában 4; ruhatárban 9; pénztárban 3; nyitó és jegyszedeő 9; szertárnok; házmester, őrmester; légszeszvilágosítás 4; szolgál. — Csak e' szám' átnézete is intésül szolgálhat azoknak kiket illet, mit teszen egy illőkép felkészült színházat fentartani; kivált ha e' számoknak tartalmok is van, mit itt, bármely rendbeli személyzetről is, egyes hézagok' ellenére is tagadni, igazságtalanság nélkül csakugyan nem lehet. Hogy nyelvtanító és táncmester is tartatik, dicséretes, mert szinen az első megkívántóság a' beszélni és mozogni tudás; csakhogy a' nyelvtanítást nem idegen nyelvekre kellene szorítani. Egy magyar nyelvmester az, minek az intézet hiát érzi. — A' mennyiben a' „pesti m. színház' belső viszonyai' rövid ismertetésének folytatásából“ (30—2 l.) érthettük, 1839ki május' 5dike óta az igazgatóság gróf Ráday Gedeon, Nyáry Pál és Ilkey Sándor urak' kezeiken ment keresztül. — Fő tartalmát és becsét a' könyvnek teszik 1. *Borgia Lucrezia*, nagy opera 3 szakaszban, írta Romani Felix, zenéjét Donizetti Kajtán. Eredetiből fordította *Jakab István*; 2. *Az agg színész és leánya*, vagy mégis kivivtam! vígj. 5 felv. Bayard és Théaulon után színünkre alkalmazva szabadon fordította *Fánecsy Lajos*. Mind a' két mű ismételve és szerencsével fordult meg a' pesti szinpadon; amott Jakab' tiszta és zeneszerü verseiben — itt a' rendkívül érdekes és nem belső becs nélküli darabon kívül, a' nem pongyola és nem is aggodva válogatott, hanem a' vígjátékhoz illő, csinosan szabad és könnyű öltöztetésben gyönyörködünk. Szontagh Gusztáv kikelne a' honosítás ellen, 's ez esetben talán nem épen minden ok nélkül, mert a' viszonyok' mértéke más itt, más Franciaországban. De ez ármányok és hazugságok, ez erkölcsi haszontalanság és kiváltságosak' önfelédése, nálunk is előfordul mint mindenütt, hol színészet van. Visszásnak csak gróf Fényhalmi Gyulát találtuk; vannak nálunk is ilyenféle chevaliers d'industrie, de azokkal minket más osztályok szoktak szerencsésíteni, pedig a' drama' tárgyait a' normalis állapotok teszik: 's mihelyt a' költő e' körből kitér, már nagy motívumokat kívánunk. Nálunk nincs is annyi gróf és báró mint Franciaországban, hol egy időben csak magától az embertől függött, milly czímet metszessen kártyajára; 's így valami de-Eadem úr jobban

illetett volna helyébe. De a' dolgon egy szó' ki-
törlésével segíthetni, 's a' visszasság mindjárt
enyhül. — A' darab, mint felebb érdekeltük,
nem csak a' repertoriumot, hanem a' literatu-
rát is gazdagítja; 's így e' „Játékszini Zseb-
könyv“ érdeke több mint csak egy esztendő-
höz van kötve.

18.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

11. — Közjog. Staatsrecht der konstitu-
tionellen Monarchie. Ein Handbuch für Ge-
schäftsleute, studirende Jünglinge und gebil-
dete Bürger. In drei Bänden. Anfangen von
J. Chr. Freiherrn von Aretin, und fortgesetzt
von Hofrath u. Prof. Karl von Rotteck. Zweite
Auflage vermehrt u. verbessert. Leipzig, bei
Volkmar, 1838. Ára az első két kötetnek 3 ft
45 kr ep. — (LB.). E' munka' kiadója és be-
fejezője az alkotmányos monarchiában a' leg-
észszerűbb, a' jelenkori európai emberiséghez
legilöbbsz statusformát látja, mert a' nemzetnek
arányos részt enged érdekei' elhatározásában,
's egyszersmind az anarchia' veszedelmeit is
megelőzi, mert egyfelül a' zsarnokság és szemé-
lyes önkény' szeszélyeit, másfelül a' vad
póruuralkodást és a' sokaság' szeszélyét zárja ki.
— A' munka tisztán elméleti; az alkotmányos
rendszert valamennyi életműves részeiben ki-
fejtí, 's annak eszményével a' valóban létező
alkotmányos országok' szerkezetét és elrendel-
tetését összehasonlítja.

Ezen rendszer' történetére nézve ezeket
jegyzí meg Menzel: Az alkotmányos monarchia
egy a' germán életben melyen gyökerező stá-
tusforma. A' vak pártgyűlölség' 's a' folyvást
nevekedő könyörgyártás' daczára is haladó his-
toriai tudatlanság oka, hogy a' képviseleti rend-
szer, egyéb divatbolondságokkal együtt a'
franciáktól kölcsönzött ujtásnak tartatik. Az
áll, hogy valamennyi germán törzsököknél az
uralkodó mellett egy parlament áll. A' legré-
gibb időkben e' parlamentet valamennyi sza-
bad férfi alkotta, mint maiglan a' schweizi tar-
tományi községeknél. Később azt kizárólag az
egyház' és status' nagyjai foglalták el, de ezen
első kamara mellett mindenütt egy második is
felkapott. Így társult Angliában a' lordok' há-
zához a' községek' háza; így a' német birodal-
omban a' fejedelmek' padjához a' városoké.
Így fogtak helyet minden német eredetű né-

peknél a' fő praelatusok, hercegek és grófok
mellett a' városok', 's részint a' parasztrend'
megbizottjai is. A' városi elem a' francia par-
lamentekben nyert többséget; a' parasztság
pedig Svédországban nyert szabályszerű kép-
viseletet. A' német országokban mindenütt pra-
latusokat, lovagokat és polgárokat találunk, és
csak Württemberg teszen kivételt a' lovagság'
kilépésével. A' parlamenti képviselet tehát olly
régí, mint a' német nép' története. Csak a' har-
mincz éves háboru után, Németország' e' töké-
letes kimerülése mellett, volt lehetséges, hogy
a' régi országrendi szerkezetek kiszorúljanak,
és Spanyol- és Franciaország' 's kivált egy
XIV. Lajos' példaira egy más elvnek engedjenek
helyet.

Visszaigazítások.

IV.

A' magyar academia és Orosz.

„Lehetlen nem tisztelni, — így szol Orosz.
Századjának folyó evi 3. számában — azon ügy-
szeretetet 's hivatalossági szellemet, mely o excel-
lentiájával (G. Teleki Jozseffel) a' magyar tudós
társaság' elnökevel Századunk' folyó evi 2. szá-
mában a' Szemle' ügyében közlött levelnek irasa-
kor tollat fogatott“. 'S való, gróf Teleki Jozsefet
mindenki ollyannak ismeri, kit tisztelni kell meg
akkor is, ha vele egy ertelemben nem lehetünk.
O, egy magas állásu 's feddettlen nevü ferfiu, fe-
leltre méltatja e' hírlapot, 's ha ez nem érdemel
tekintetet — annyira minden kifakadás 's a' felsőbb-
segi követeles' legkisebb jele nélkül, hogy a' fe-
lelet egészen egyenlők között is, millyenek az írói
pályán fellepőket tekintenünk kell, nem kimeletes-
nek, mert ez gyanús szó lehetne, nem csupán
nyugalmasnak, mert ez veralkotból eredhet, hanem
magas ömerzet és józanul számító meggondolás ál-
tal szelidültnek 's engesztelőnek tartathatik. 'S
így szép alkalom adatek ferfiu iránt, ki ellen
semmi kifogása nincs, és felszólalásra, mely
minden zajosabb szenvedelytől ment, magát komo-
lyan, ferfiasan, 's illedelmesen viselni, 's o, mint
rövidlátó hiúságától várható volt, elhasznála azt
elmeje' fitogtatására egy olly ember felett, kinek
lebocsátkozása hírlaphoz, mint az övé, csak meg-
tisztelő lehet.

De nezzük azon oktatásokat, melyeket Orosz
kimeríthetlen bölcseségéből az általa nem értett,
nem méltányolt dolgokról az academia' elnökének
's az alapítóknak ad 's azoknak silány fölületessége,
pletykaszzerű, kicsinyes kajánkodási szelleme meg
fog bennünket győzni a' felől, hogy az ekessző-
lásnak ezen nagy mestere mindent tanít, csak igaz-
zat nem.

Nem fogjuk őt elmeugrándozásaiban kisérni;
mert az fáradságra nem érdemes; hanem ke-
resztül vágunk azon pontok felé, hol o megállá-
podni mutatkozik.

Minden, a' mit mond, azon fő eredményen végződik, hogy a' m. academia nem tett annyit, mint a' körülményekhez képest tehetett 's tennie kellett volna. 'S ennek ő három fő okát találja. „1) Mert kelletnél kiterjedtebb, mondhatni határtalan munkakört tűzött ki magának; 2) mert tagjait rosszul választotta; 3) mert jövedelmeit szükség és haszon nélküli jutalomosztásra fordította“. Itt, mint látszik, két igen különböző dolog igen helytelenül össze van zavarva; az 1. és 3. pont tudmílly az alapítókát, a' 2. a' már fenn álló academiát illeti. 'S illy különzerű dolgokat már csak azért is el kellett volna egymástól választani, hogy kiki első tekintetre lássa, mit kelljen az alapszabályok- 's mit magoknak az academia tagjainak hibául tulajdonítani; mert hogy egyik a' másiknak hibáért felelős legyen, azt jozanúl kívánni nem lehet. Mi az alapszabályokra eső észrevételeket illeti, azt hisszük, hogy ha valaki futolag akar rólok szolani, elég hibáikat csak röviden érinteni; de ki tudosan neki gyürekeve mint Orosz (ki ez úttal ki akart magáért tenni) oktató értekezést ír, attól meltan megvárhatnok, hogy eszmeit bővebben 's világosabban fejtsé ki 's a' hibás rendszabások helyett jobbakat ajánljon. Ennek jövendőre az a' haszna lehetne, hogy ha 's a' mennyire meg van mod azokat módosítani 's megváltoztatni, az annak idejében 's helyén, komoly, társaságon kívüli 's belüli megvitátás után haszonnal törtenhessék. 'S mit tett mindezekből Orosz? A' semminél alig valamicskével többet, mi ebből áll: „Valóban nagyobb diszere vált volna a' t. társaságnak, ha kitünő versenyrat' nem letekor díjt épen nem osztván ki, a' fennmaradott summát nemelly közhasznú könyvek' olesőbb kiadására fordítja. Így például Edvi Illes Pál népoktatási könyvének felere leszállítása által jobban foroghatna a' nép' kezében“. Ebből áll az egész nagy javaslat, mi röviden arra megy ki, hogy versenyratok ne relativus, hanem általános becs szerint jutalmaztassanak. 'S itt egyszersemind olly felvont szemöldökü oktatonak mint ő, meg kellett volna különböztetni a' 200 aranyos nagy jutalmat, a' ket tudományos jutalmat, mi szinte 200 aranyat teszen, melyek alapszabály—, 's a' 400 aranyos drámai jutalmat, mi csak utóbbi határozat' következteben adatik ki relativus becs szerint. Ekkor kitetszett volna, hogy a' 400 aranyra nézve az academia csak azt teszi, mit tenni kötelessége, 's hogy itt csak az alapszabály' változtatásával várható az általa ajánlott javítás. Az alapszabályok' megváltoztatása kesedelmelebb 's több bajjal jár; de a' határozatot az academia ismét megszüntetheti 's így legalább erre nézve kellett volna Orosznak a' jutalmak' philosophiájából valamit nekünk is juttatnia 's megmutatnia, hogy az általános becs szerinti jutalmazás ezelirányosabb a' relativus becs szerintnél, mellyet ő rosszal. Reszünkről azt hisszük, hogy a' jutalom' ezelja az írók' figyelmét, szorgalmát azon szakra fordítani, mellyre a' jutalom kitéve van, 's így sokkal megfelelőbb. kivált kezdő literatúrában, ha az a' legjobbknak, 's bizonyosan kiadatik, mint ha önállólal jo munkáért szabatyán ki, az írók' kedvét a' kiosztás' bizonytalanságával leveri 's ez által mintegy saját ezelja ellen dolgozik. Jelenleg akar tudományban,

akár szépliteratúrában igen bajosan fogunk a' külföld' erett műveihez hasonló, önálló becsü munkákra szert tenni; de eljön ideje, midőn a' kifejelettebb literatúrában a' legjobb művek egyszersemind jók is leendenek. — 'S ekkor az általános becs is meglesz a' kiosztás' bizonytalanságának kára nélkül. De mindezek mélyen alatta állók Orosz Jozsef magas elmékedéseinek, valamint tökéletes tudatlanságban hágy bennünket az iránt is, mint kellett volna (l. 1. pont) a' társaságnak kisebb körre szoritkoznia. E' pontra nézve ismét jó alkalom volna hallanunk valamit azon nagy eszméből, mellyek Orosz' fejének tág birodalmában fel 's alá keringenek; de ő bőlesen elhallgatja a' mihez nem ért 's szerénysége e' részben minden díeseretre melto.

A' második pont: „az academia rosszul választotta tagjait“. 'S ez végre magát az academiát illeti. Szembe álljunk-e Oroszszal 's előtte minden választásokat igazoljunk? Vagy megkerdezzük, ki azon száz tudós férfiú, kit ő az academia' nemelly tagjai' helyébe olly könnyen kiállitana Magyarországnak? Feleljünk-e arra, hogy az osztálybeliek nem dolgoznak saját tudományaikban, holott társaságon kívüliek tettek egyben másban is üdvös lépést? Ha már Orosz a' tagoknak academián belüli foglalkozásaikról mit sem tud, azon kívüli munkásságokat nem méltatja, legalább megvárnók, hogy az academián kívüliek' üdvös lépéseit jegyeznél fel 's vetné a' tagok' munkáinak ellenebe. De ez ismét csak oroszilag mondva; 's kimutatva nincs. Peldátlan átkodást, vagy elvakulást mutat az is, mit Orosz a' Zsebszótárról mond, „mellynél egyes, nem academicus, előbb jóval tökélyesbet adott!“ Ezen, nem iteletet, hanem pusztá állítást nem először olvassuk: de mindig dologba bocsátkozó vizsgálat és megmutatás nélkül; azért ideje felszólítanunk mind azon mély nyelvtudományu aristarchusokat, kiknek ezen, csak névre Zseb-szótár nem tetszik, nyilatkozának világosan és részletesen: melly tekintetben nem jó az, mellyik magyar szótár jobb, tökélyesbet, teljesebb nálánál? Jó szótár' fő tulajdonai az *értelemmagyarázatok' helyesége, a' választás' ezelyszerűsége* (ha csak a' műnyelv' minden ágaira kivétel nélkül, ex professo nem terjeszkedik), 's a' *bőség*. Már most, ámbár senki sem ismerheti az academiái szótár' hézagait jobban, nem érezheti gyengéit mélyebben mint mi, de épen ezért, 's mert minden más magyar szótár' is teljesen ismerünk, 's ismerjük a' magyar lexicographia' kútforrasai' hiányait is: bátran kerdezzük: *mellyik magyar szótár' jobb, ezelyszerűbb és teljeseb?* Orosz világosan Fogarasi Jánosét érti, midőn egy nem academicus által, előbb adott, jóval tökélyesbről szol. Tisztelet becsület e' férfiúnak, és munkájának! nincs egy is jobb ennél azok között, mellyeket *egy* szerző szerkesztett; de előre bocsátván, hogy Fogarasi egész terjedelmében használta az academia' szótáranak német-magyar részt, 's mi viszont az övet a' magyar-német reszhez, azt kerdjük: e' társunk és barátunk' munkája értelemmagyarázatra nézve jobb-e? Az ember ab invisit azt tenni fel, hogy ha valahol ügy szótár' dolgában bizonyosan több szem többet lát, és több arra készült emberrel, mert többet járt,

költ és olvasott, nagyobb praesuppositióval lehetni a' szavak' különféle értelmei és ereje' tudására és visszaadási tehetségére nézve mint egyesről: és most Balásfalvi Orosz József' dolga megmutatni, nem egy két, nem is tíz vagy húsz helylyel, hol ezerekről van szó, hanem az egésznek átvizsgálatából elvont argumentumokkal, hogy e' tekintetben Fogarasi' szótára az academiáénál csakugyan *tökélyesb*? Hasonlót a' választás' czélszerűségére, hasonlót végre a' *teljességre* nézve is, mert bármely jól magyarázó szótár nem lehet *tökélyesb* a' másíknál, ha nálanál, czikkelyszámra sokkal szegényebb. Ez uttal csak a' két munka' volumenére figyelmeztetjük ez urat: nyissza ki szeméit, és hasonlítsa össze Fogarasi' 936 lapját az academiái szótár 1635 lapjával, melly azon felül egy teljes sorban egyre másra véve 72 betűt foglal, midőn a' Fogarasié 54et, 's így, habár itt 6 sorral több van is egy lapon, jóval több betű, és így textus találtatik amannak minden lapján. Ezek *számok*, 's nem tudjuk, merre-e majd az ügyes férfi e' számokat is meghamisítani.

Miket Orosz a' drámák 's versek effen 's általában a' tagválasztási pontot, a' tagok' munkátlanóságát illetőleg mond, nem egyéb mint igen silány compilatio a' silány Szemléből, mikre nagyobb részt már megfelelve van, részint felélni nem méltó. Orosznak 's a' rokon szelleműeknek meg kellene gondolniok, hogy az academiái tagjainak nincs olly kényelmes életök, hogy egészen függetlenül 's egészen az academiának elhessenek, 's ezt az alapszabályok 's a' társaság' határozatai nem is kívánják. A' ki a' literaturának él, az az academiái fő czéljának és önrendeltetésének megfelel. 'S mit mondana Orosz, ha mi azt kerdének, hogy olly gazdag hírlapszerkesztő mint ő, ki szinte köz költségen él, mivel szolgál a' magyar literaturának? Rágalmak' es pletykák' gyűjteményeivel talán? De mi ebbe nem avatkozunk. Mit ő ír, nem igen van benne köszönet, azért miattunk bizvást fel is hagyhat vele. — Még csak egy kecskeugrását akarjuk kimutatni, mellyel ő az academiái munkálatokat halomra kíváná dönteni: „Munkálatai' (az academiái) sikerere nézve azt jegyzem meg, hogy az korán sem függ attól, mennyi ezer nyomtatott iv forog munkásságának gyümöleseképen az olvasó közönség' kezében, hanem mennyi szükséges vagy hasznos *ismeret*, mennyi *alapos tudomány*, hány *eredeti eszme* találtatik azokon?.. (ez eddig igen helyes) „'s ha e' szempontból kiindulva, az academiái eddigi munkálkodásából kiküszöböltetik az, a' mi *nem eredeti*, hanem *compilatio*, *fordítás*, *szolgálatnóvadás*, mind az, mi a' *középszerűsége*n túl nem hat. sőt még ezt sem éri el, ugyan mi fog maradni ama' több ezer nyomtatott ivból?.. De hit edes uraim, nem lehet-e *hasznos ismereteket*, *alapos tudományt* terjeszteni *jó fordítások*, sőt *ügyes compilatiók* által is eredetiek' hiányában? 'S csak az hasznos-e, mi magasan *fölül áll a' középszerűsége*n? 'S nem áll-e szeles Magyarországhban mindenkinek, magának Orosznak is, szabadságában az academiái eredeti 's remek munkákkal meglepni? Hol vannak azok? mellyek azok? Soha

se törjük rajta fejünket; azt Orosz maga sem tudja.

Ime most láttuk a' Hírnök' kiadoját. Ó az academiái elnök' ellenében talentuma' egész pompájával akart tündöklenni. 'S mit tön? tornyot épít magának kártyából, melly saját öntetsző mosolygásának szelétől romba dől, 's a' rom, a' veres hasumakk-kétszemmel tetején, szemébe nevet alkotójának 's azt latszik mondani: „ez egyszer megint derek bukasunk volt!..“

A szerkesztők.

Necrolog.

— Szombathelyt, f. é. jan. 18. halt meg élte 62d. évében *Papp László*, 1801től az oda való gymn. tanító és a' papnevelő-házban lelképásztor, utóbb baltavári pleb. 's ismét a' kispapság' spirítualisa 1838. év' végeig. Munkái: 1. Versi Mulatozás, 2. Cognition sui ipsius, 3. Amicum verbum ad animarum curatores, 4. Aevi nostri genius, 5. Reflexiones emendationem morum aevi nostri respicientes, végre 6. A' religio. (Szion). Az utóbbinak bírálatát l. Figyelmezőnk' 1837ki III. feleve' 321 's köv. lapjain.

Pesten, febr. 12. verhurutra következett sorvasztó lázban halt meg élte 26d. évében *Lukács Lajos*, kir. táblai hites jegyző 's a' Jelenkor' szerkesztőségénél segéd, a' „Virányok“ czimű versgyűjtemény, több rendbeli eredeti novella' szerzője, többek', 's nem keves külföldi szinmű' fordítója, mellyek részint az academiái szinműtár' sajátai. Az egyik közölök: *Savage Richard*, szomoruj. 5. felv. *Gutzkow Karolytól*, legközelebb *Nagy Ignác Szinműtára* 6d. fuzetében jelent meg.

Budán, szinte febr. 12. *D. Lenhossék Mihály* kir. helytartósági tanácsos, Magyarország' fő orvosa, az orvosi kar' elnöke, sok tud. társaság' tagja és tbro. a' himlőoltás' terjesztése és sok jeles munka' kiadása által nagy érdemeket szerzett férfiú, tudószelhüdesben halt meg. munkás élete' 67d. évében. Szül. Pozsonyban 1773., az orvostudományt Beesben és Pesten hallgatta, itt 1799. orvostanár, majd Esztergam vmegyé' rendes orvosa lett, 1808. a' pesti —, 1819. a' bécsi egyetemen élettudomány' rendes prof. 's 1825. óta fő orvos. *Nagyobb* munkái: 1. Untersuchungen über Leidenschaften u. Gemüthsaffecte als Ursachen und Heilmittel der Krankheiten. Pest, 1804. 2. Physiologia medicinalis, öt kötet. Pest, 1816—8. 3. Institutiones Physiologiae organismi humani, usui academico adcommodatae, két kötet. Bees, 1822. 4. Darstellung d. menschlichen Gemüths in seinen Beziehungen zum geistigen und leiblichen Leben, für Aerzte und Nichtaerzte hoherer Bildung. Két köt. Bees, 1824. 5. Die Wuthkrankheit nach bisherigen Beobachtungen und den neuesten Erfahrungen pathologisch und therapeutisch dargestellt. Pest és Lipese, 1836. Ezekon kívül számos folyóirati értekezések, köztök a' Tud. Gyűjt. 1817. Xd. kötetében: Az állati magnetismus rövid rajzolatja; végre több rendbeli egyedírat a' himlőről, skarlátról, halottvizsgálatról, cholera-ról stb, mellyek' egy része magyarul is megjelent. Beke poraira.

S. F.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.